

др Станоје Ивановић¹
 Универзитет у Београду, Учитељски факултет

Прегледни
 рад

Образовање између религије и секуларизације

Резиме: У раду се разматрају неки аспекти комплексног односа између религије и образовања. Током историјског развоја образовање је у већој или мањој мери повезано са религијом. Са процесима модернизације и глобализације долази до појаскивања религије, што се одражава на морално стање у друштву и на развој личности. Под утицајем нових идеологија долази до нарушавања традиционалних вредности, ширења деструктивних и психолошких појава и губења духовности. Уместо религије настају нови облици друштвене свести, под којим је утицајем судбина човека све неизвеснија.

Кључне речи: религија, верска настава, секуларизација.

*Свако друштво ствара свој
 „свети смисла“, свој знања и идеја
 пошредних за његово одржање, а религија
 њоме обезбеђује ушмељење и легишимизацију.*

Петер Бергер

Увод

Без обзира на то како одредили религију – као облик друштвене свести, као облик духовног заједништва или као скуп идеја, веровања и вредности који обезбеђује оквир људске оријентације – она се испољава као исконска појава која постоји у свим људским заједницама и која задовољава најдубље људске потребе. Многе теорије указују на суштинска значења религије и

на основне функције због којих опстаје. Религија доприноси спознаји и разумевању света, посебно појава изван материјалне стварности, успостављању нормативног и вредносног система ради одржања појединца и заједнице, неговању духовног развоја личности и складној интеграцији појединца у заједницу. Отуда је важно њено место у систему образовања.

Међутим, историјски развој друштва утицао је и на промену односа према религији. Развој науке и технике, индустријализација и модернизација света допринели су демистификацији природних и друштвених појава и подстакли процес „секуларизације свести“ (Berger; према: Naralambos, 1989). Диференцирањем друштвених заједница и друштвених улога људи настаје и плурализам погледа на свет, што доводи до по-

¹ st.ivanovic14@gmail.com

тискивања религије. Секуларизација је процес слабљења утицаја религије у друштвеном животу, одбацивања религијских идеја и веровања и стварање нерелигијског „света смисла“. Детронизација божанског појачава осећање људске моћи и материјалних сила од којих зависи живот човека, а начин живота смањује потребу за традиционалном религиозношћу.

Овај процес, без обзира на то колико био радикалан, изазива нове религијске форме, религију без Бога, што се манифестује кроз мистичне и неаутентичне идеолошке групе и заједнице, различита верска схватања, секте, култове и облике идолатрије. Томе би се могли придодати и нови облици утицаја на свест људи, нове идеологије и идоли који настају у крилу пропаганде, медијског деловања и културе масовног друштва, а посебно они који теже контроли и поробљавању човека. Нови облици религиозности, лажни по својој суштини, траже своје оправдање у социјалним и индивидуалним функцијама религије, али без наде да их могу достићи. Они имају за последицу деформацију система вредности, једностран развој личности и дисхармонију у функционисању друштвене заједнице, са све израженијим девијантним и патолошким појавама у друштву.

Место и улога религије у образовању

Савремени образовни системи, изложени динамичним променама под утицајем бројних фактора, имају посебан однос према феноменима религије. Било да је она инкорпорирана у образовни систем, било да се знања и религиозна искуства стичу одвојено, религија по много чему представља део васпитног деловања на младе. То потврђују подаци о заступљености религијског образовања у многим земљама које овој области придају важно место у васпитању младих. С обзиром на дубоку повезаност образовања са друштвено-историјским наслеђем и друштвено-

политичким системом, то се потврђује и код религијског образовања.

Религије које имају велики утицај на друштвени и свакодневни живот људи прилагођавају се променама и актуелним друштвеним процесима и теже да задрже свој утицај на друштвене процесе, на живот, схватања и активности људи. Отуда је разумљиво што настоје да обезбеде утицај на младе, посебно кроз процес образовања. Како ће се то остваривати, зависи не само од положаја религије у друштву него и од укупне друштвене политике у области образовања. Ту се преплићу не само историјски и културни елементи друштвеног развоја већ и актуелне тежње друштвених актера и носилаца друштвене моћи (Ivanović, 1998).

Религија на два начина има непосредну улогу у образовању: 1) као настојање да се кроз образовни систем упознаје и остварује религијски поглед на свет; 2) као настојање да се кроз образовање упознаје религија као друштвени феномен.

Изграђивање и усвајање религијског погледа на свет на религијској основи обезбеђује се кроз целовито инкорпорирање религијских догми, норми, вредности, активности и понашања не само у васпитно-образовни процес него и у свакодневни живот људи. У савременом свету, у коме преовладава рационални научни поглед на свет, плурализам култура и идејних схватања, тежиште је на упознавању религије и религијске културе, а верска схватања се своде на ниво приватности. У таквим околностима образовање пружа знања о историјском карактеру религије, о филозофским и теоријским аспектима, појавним облицима, религијској пракси и другим питањима од којих зависи разумевање овог облика друштвене свести. Овај приступ заснива се на томе да је религија важна друштвена појава, због чега је у школи неопходан „посебан предмет који би свеобухватније и систематичније трети-

рао религију као цивилизацијску и културну тековину“ (Koković, 1994).

Посматрано према заступљености религије у образовању, образовни системи се могу поделити у више група: 1) образовни системи земаља чији су друштвено-политички системи засновани на религији, па је и религија интегрални део образовања; 2) образовни системи земаља са дугом верском традицијом који садрже програме религијског образовања; 3) образовни системи земаља у транзицији које су реформом социјалистичког образовања увеле и верску наставу и 4) образовни системи земаља грађанске и лаичке оријентације у којима нема религијског образовања.

За разлику од мањег броја земаља у којима је религија приватна ствар појединца и у којима постоји „забрана индоктринације религијским активностима“, у већини земаља постоје облици религијске наставе у оквиру редовног школовања. Иако постоје разлике у трајању и садржају овог образовања, које проистичу из њихових унутрашњих карактеристика, постоје и многа заједничка обележја, што показује летимичан осврт на религијско образовање у европским земљама.

Циљеви образовања који обухватају низ захтева у везиса развојем личности и потребама друштва садрже и захтеве који се односе на религијско образовање. Оно треба да омогући деци и младима да схвате и упознају моралне и културне вредности, да омогући духовни развој појединца и упознавање главних светских религија (Енглеска); да омогући младима да расуђују и да се понашају сагласно идеалима хришћанског хуманизма (Немачка); да помогне младима да добију морално и хришћанско васпитање, да развију духовност, креативност и слободу личности (Норвешка); да прихвате религију као део друштвене стварности и религијске вредности потребне у животу појединца и заједнице (Италија). Поред општих циљева образовања и вас-

питања, циљеви верске наставе односе се на морални и духовни развој личности, на систем хришћанских вредности, културно наслеђе, социјалне односе у заједници и друге аспекте свакодневног живота.

Подаци о заступљености религијског образовања показују да оно углавном траје током основног и средњег образовања. Могу се издвојити две групе земаља: једне имају верско образовање као обавезан део наставног плана и програма основног и средњег образовања, а друге земље имају религијско образовање у оквиру изборних предмета. У прву групу спадају Аустрија, Немачка, Енглеска, Шведска, Норвешка и друге земље са претежно католичким утицајем, али и неке православне земље као што су Грчка и Румунија. У другу групу спадају претежно земље у транзицији (Чешка, Словачка, Словенија, Хрватска), али и традиционално хришћанске земље (Италија, Шпанија, Белгија, Финска). Одговорност за избор верске наставе пребачена је на ученике и њихове родитеље, а школа је дужна да обезбеди услове за њену реализацију. Међутим, то не умањује обим ове наставе јер се за њу опредељује највећи број ученика.

Измењен однос према религијском образовању нарочито је дошао до изражаја у бившим социјалистичким земљама. „Вишегодишње једнострано васпитање атеистичког погледа на свет и формирање непријатељског односа према религији и цркви, уз упорно позитивно оцењивање атеизма, фактички се испољавало само механичким одржавањем диктата господареће идеологије у систему образовања. Потпуно је неопходно формирање компетентног и свесног односа према религији –погледу на свијет, вриједности и друштвеним институтима. Коначно је религија призната као неодвојива компонента људске и националне културе“ (Metlik, 1991: 387). Религијско образовање је добило важно место у духовном развоју појединца и афирмацији моралних и других вредности.

Садржај религијског образовања зависи од верске припадности ученика. У хришћанским земљама програм је прилагођен потребама појединих конфесија, али и ширим циљевима општег и моралног васпитања. У Енглеској постоје национални модели наставе религије за шест верских заједница који се конкретизују према условима реализације. У Аустрији настава религије је прилагођена признатим црквама и верским заједницама, а у Немачкој, у садржају програма, осим елемената који су у вези са верским заједницама, постоје и општи елементи који се односе на моралне вредности, толеранцију и солидарност у друштву. У Данској програм ове наставе у основном образовању се односи на „хришћанско васпитање“, а у средњем се изучавају системи светских религија. У Норвешкој заједничко језгро религијске наставе обухвата више области људског развоја: духовност, креативност, рад, слободу личности, социјализацију, екологију и социјалну интеграцију. У Италији и Шпанији верска настава обухвата хришћанске елементе католичке конфесије (Maksimović, 1998).

Све ово показује да традиционални и реформисани образовни системи велику пажњу посвећују религијском образовању упркос снажним процесима секуларизације. Програми и настава воде рачуна о верским потребама, али и о моралним и друштвеним вредностима религије и њеној улози. Иако се друштвене околности мењају, место које има религијско образовање у неговању духовности, моралном уздизању личности и упознавању универзалних и непролазних елемената религије нису запостављени.

Утицај секуларизације на младе

Међутим, друштвени услови у којима се одвија живот младих радикално су промењени. На то су утицале две групе фактора: 1) општа и технолошка модернизација друштва и оријента-

ција на материјалне ствари; 2) масовно ширење потрошње и нових идеолошких утицаја на вредносни систем и начин живота људи. У таквим околностима настаје процес секуларизације, напуштања религије и тражења смисла у објектима материјалне стварности. Томе су нарочито изложени млади.

Васпитање у савременим условима у којима јачају утицаји секуларизације, масовне културе и комуникација добија нове карактеристике, „нови модус подруштвљавања“ (Век). Он се манифестује као начин живота ослобођен историјског наслеђа, традиционалних веза и узора, конзистентног система вредности и комплексног личног развоја, окренутог новотаријама, потрошњи и забави. Глобализовани медији и виртуелне комуникације свакодневно делују на свест, знања, ставове и мишљења људи, на њихово понашање и деловање. Они утичу на обрасце понашања и узоре младих, на норме и вредносне оријентације. Поседовање материјалних добара, хедонистичке вредности, конформистичка свест, нарцистичка окренутост себи, непризнавање ауторитета и непоштовање традиције само су неки елементи ових утицаја.

У суштини, овакав начин живота је у нескладу са стварним потребама човека, традиционалним облицима социјализације и пожељним нормативним и вредносним системом. Критика масовне културе уопште, па и оваких утицаја, показује да она потискује традиционално наслеђе, урушава моралне и естетске вредности, да разара традиционалне заједнице и ствара нове облике повезивања људи, нови тип друштва и човека. Њена деструктивна улога долази до изражаја и у процесу васпитања младих и у току развоја личности. Разарање природних и традиционалних облика социјалног живота, потискивање емотивне и духовне димензије људског бића, запостављање креативности и индивидуалности у пуном смислу, пасивизација у личном развоју, ширење насиља и патолошких

појава само су неки показатељи негативног утицаја. О томе постоје бројне анализе и истраживања (Ivanović, 2009).

Из тога се може закључити да су секуларни и масовни фактори социјализације и васпитања младих супротстављени утицајима религије, па и вредносном систему на којем се заснива. Није у питању само погубно дејство информатичке револуције, која представља „информатичку бомбу“ (Virilio, 2000) за рушење духовности и културног наслеђа човека, него и свеопшта

деструкција вредности и дехуманизација света у којем нема места за Бога, али ни за човека. Његово одржање и смисао трајања угрожавају појаве глобалних размера у којима зло замењује добро, лаж истину, насиље правду, ропство слободу, једнакост дубоке поделе и лажни идоли Бога, а оне се не могу превладати без повратка на универзалне духовне вредности и без обнове аутентичне културе и уважавања стварних потреба човека.

Литература

- Bek, U. (1997). *Rizično društvo*. Beograd: Filp Višnjić.
- Đorđević, J. (1992). Moralno vaspitanje, religijsko vaspitanje i škola. *Nastava i vaspitanje*, 4–5.
- Haralambos, M. (1989). *Uvod u sociologiju*. Zagreb: Globus.
- Ivanović, S. (1998). Savremeno obrazovanje i religija. *Teme*, 1–2.
- Ivanović, S. (2009). Regresivna uloga javnih medija u socijalizaciji mladih. *Protivurečnosti socijalizacije mladih i uloga obrazovanja u afirmaciji vrednosti kulture mira* (63–68). Niš: Filozofski fakultet.
- Koković, D. (1994). *Sociologija obrazovanja*. Novi Sad: Matica Srpska.
- Maksimović, I. (1998): Religijsko obrazovanje i nastava religije u državnim školama u Evropi. *Nastava i vaspitanje*, 4.
- Metlik, I.V. (1991). Religija u školi: iskustva u izučavanju problema. *Naša škola*, 5–6.
- Virilio, P. (2000). *Informatička bomba*. Novi Sad: Svetovi.

Summary

In the paper, we are discussing some aspects of complex relation between religion and education. During historical development, education has been in greater or smaller extent connected to religion. In the process of modernisation and globalisation, religion has started to be neglected, and this has reflected on moral state in society and development of personality. Traditional values started to be destroyed, destructed and pathological changes started to appear and spirituality started to be extinguished due to the influence of new ideologies. Instead of religion, there are new forms of social consciousness, under which influence destiny of people becomes even more insecure.

Key words: religion, religious education, secularisation.